PEDAGOGIK REFLEKSIYA VA UNING KASBIY MAHORATIDAGI ROLI

Shukurullo Karimovich Rayimov
Chirchiq oliy tank qo‘mondonlik muhandislik bilim yurti
Gumanitar fanlar kafedrasi dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

ANNOTATSIYA

Maqolada o‘qituvchining kasbiy mahorati va unda pedagogik refleksiyaning tutgan o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, pedagogik refleksiya turlari va uni o‘qituvchi faoliyati rivojidagi ahamiyati haqida ma’lumotlar berilgan. Muammo bo‘yicha mualliflarning xulosa va takliflari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: refleksiya, kasbiy refleksiya, intellektual refleksiya, kommunikativ refleksiya, kognitiv tasavvur.

ABSTRACT

The article analyzes the professionalism of the teacher and the role of pedagogical reflection in it. There is also provided information regarding types of pedagogical reflection and its role in the pedagogical activity development. The authors suggestions for the discussed problem are given.

Keywords: reflection, professional reflection, communicative reflection, cognitive idea.

KIRISH

Bugun mamlakatimizda barcha sohalar qatori, oliy ta’limni rivojlantirishga, tayyorlanayotgan kadrlarning sifati darajasiga katta e’tibor qaratilmoqda. Davlatimiz rahbari Sh. Mirziyoyev o‘zining «Yangi O‘zbekiston strategiyasi» nomli yangi kitobida yozganidek, «Ta’lim sohasining yana bir eng asosiy vazifasi bugungi kun uchun zarur bo‘lgan yangi avlodni, ilm-fan va o‘z ixtisosligi asoslarini puxta egallagan, bilimli yoshlarni tarbiyalashdan iboratligi shubhasiz».

Har sohada bo‘lgani kabi, mamlakatni qurolli himoya qilish, xalqimizning bunyodkorona mehnatini, tinch va osoyishta hayotini ta’minlashda ham yetuk, malakali kadrlarning mavjudligi muhim ahamiyatga ega. Shu sababdan ham harbiy kadrlarni tayyorlash masalasiga alohida e’tibor qaratiladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti, Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo‘mondoni Sh. Mirziyoyev O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tashkil etilganining 25 yilligi munosabati bilan Vatan himoyachilariga yo‘llagan bayram tabrigida ta’kidlaganidek, «Barcha bo‘g‘indagi professional harbiy kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish bizning e’tiborimiz markazida bo‘lib

qolishi zarur. ... Bu vazifani amalga oshirishda biz ta’lim jarayoniga eng yangi usul va texnologiyalarni joriy etishimiz, o‘quv auditoriyalarini zamonaviy trenajyorlar, o‘quv va laboratoriya asbobuskunalari va kompyuter texnikasi bilan jihozlashimiz lozim».

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mazkur vazifalarning samarali hal etilishida harbiy pedagog kadrlarning kasbiy, intellektual salohiyatining yuksakligi, pedagogik mahoratining rivojlanganligi muhim ahamiyatga ega.

Shunday ekan o‘qituvchi kasbiy mahorati va faoliyati davomida uning yutuqlari, kamchiliklari va kelajakda o‘z oldiga qo‘ygan ilmiy tadqiqot yo‘nalishlarini tahlil qilib pedagogik faoliyatni takomillashtirishdan iboratdir. Ana shu maqsadda biz ushbu maqolada bugungi harbiy o‘qituvchining kasbiy mahorati va uning o‘z faoliyatini tahlil qiluvchi soha – refleksiya tushunchasiga e’tibor qaratmoqchimiz. Harbiy ta’lim tizimida faoliyat olib borayotgan ofitser-o‘qituvchining kasbiy pedagogik faoliyatini tahlil qilish va ularning kelajakdagi tadqiqot ishlariga ham nazariy, ham metodik amaliy yordam berishdan iboratdir.

Pedagogning kasbiy kompetensiyasi komponentlaridan biri kasbiy refleksiyadir. Shu sababli ofitser-o‘qituvchilarning ta’lim tarbiya jarayonini samarali tashkil etish pedagogning kasbiy mahoratiga bog‘liqdir.

Refleksiya (lot. “reflexio” – ortga qaytish, aks etish): kishining o‘z xatti-harakatlari, ularning asoslarini tushunib yetishi, fahmlashiga qaratilgan nazariy faoliyati; bilishning alohida faoliyati; shaxsiy kechinmalari, his-tuyg‘ulari va o‘y-xayollari mohiyatini fikrlash orqali anglash), o‘z-o‘zini tahlil qilishi.

Refleksiya tushunchasi qadimgi Yunon falsafasida yuzaga kelgan va insonning o‘z ongida kechayotgan mulohazalari haqida, o‘zi fikr yuritishi jarayoni, o‘z fikrlari mazmunini tahlil qilishga e’tiborini jalb qilishni anglatgan (Dekart). Sokrat, Platon, Lokk va boshqa Yunon faylasuflari refleksiyani insonning o‘z–o‘zini bilishga, nimalarga qodir ekanligini e’tirof etishga qaratilgan faoliyati ekanligini ta’kidlashadi.

Kant, Gegel, Fixte, Shelling kabi yevropa faylasuflari esa refleksiyaga insonning bilish qobiliyatlarini rivojlantirish asosi sifatida qarashganlar.

Hozirgi kunda falsafiy kategoriya sifatida o‘rganilayotgan **refleksiya** psixologiya, sotsiologiya, pedagogika, mantiq, evristika («izlayman», «yarataman» yunoncha), kibernetika va boshqa ko‘plab murakkab fanlarning tadqiqot ob’ekti sifatida e’tirof etilib tadqiq qilinmoqda.

Falsafiy muammo sifatida refleksiya, odatda, quyidagicha talqin qilinadi:

- ong va tafakkurning o‘ziga murojaat qilish qobiliyati;

- yangi bilimlar olish maqsadida bilim tahlili;
- aql va ruh holati ustidan ichki nazorat;
- o‘zini namoyon etish asoslariga yo‘naltirilgan tadqiqiy harakat.

XVII asrda ingliz faylasufi Jon Lokk (1632-1704) “refleksiya” tushunchasini ilk bor qo‘llab, bunda yangi g‘oyalar paydo bo‘lishi va to‘planishi sodir bo‘ladigan jarayonni (xuddi tajriba kabi) nazarda tutadi. Refleksiya – bu bilish manbalaridan biri, fikrning o‘zi esa bilish predmetiga aylanadi, ya’ni, fikr refleksiya uchun ob’ektivlashtiriladi.

Akademik R.X. Djuraev rahbarligida nashr etilgan “Pedagogik atamalar lug‘atida” pedagogik refleksiyaga quydagi ta’riflar berilgan:

Refleksiya – 1) fikrlash, o‘z-o‘zini nazorat qilish; 2) o‘zining shaxsiy harakatlari va ularning fikrlashga yo‘naltirilgan inson faoliyatining nazariy shakli; 3) o‘z ruhiy holati haqida o‘ylash, hayol surish, fikr yuritish, uni tahlil qilishga moyillik.

Refleksiya majburiy ta’sir vositasi sifatida amalga oshirilmaydi, o‘z tabiatiga ko‘ra mustaqil hisoblanib, erkin faoliyat xususiyatini egallanishiga ko‘maklashadi. Refleksiyada o‘zini tushunish va o‘zida sodir bo‘layotganlarni anglash ehtiyoji mavjud.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Pedagogik adabiyotlar tahlili bizga kasbiy-pedagogik tayyorgarlikning bo‘lajak o‘qituvchilarda nazariy bilimlarni shakllantirish lozimligini ta’kidlash imkonini berdi. Ammo nazariy bilimlar refleksiv faoliyatni amalga oshirilganidagina o‘qituvchining bo‘lajak faoliyati vositasiga aylanadi. Refleksiv faoliyatning muxim xususiyati sifatida faoliyatning maqsadga yo‘nalganligi sanaladi va uning samaradorligini oshiradi. Maqsadsiz faoliyat ikkilamchi amalga oshirishga ega bo‘lmaydi, chunki u vaziyatga xos bo‘ladi, lekin barqaror bo‘lmaydi va samarali harakatlar bilan mustahkamlanmaydi.

Refleksiya tushunchasi so‘nggi vaqtlarda professional pedagogik muhokamalarda ko‘proq qo‘llanilmoqda.

Refleksiya inson o‘z-o‘zini anglashi, uning o‘z harakatlari va amallari asoslarini anglashini tavsiflaydi. Refleksiya – inson tafakkurining tamoyili bo‘lib, uni shaxsiy shakllari va shartlarini anglashga yo‘naltiradi, tahlilning o‘zini ko‘rib chiqish, uning mazmuni va bilish metodlarini tanqidiy tahlil qilish, inson ma’naviy olamining o‘ziga xosligini va ichki tuzilishini ochib beruvchi o‘z-o‘zini bilish faoliyati sanaladi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik tayyorgarligining turli jihatlarini, uning ijodga qobiliyatini o‘rganib olimlar, ijod – bu doimo biror-bir yangini, yanada ilg‘orni yaratish ekanligini ta’kidlaydilar. Amaliyot ko‘rsatishicha, mazkur yangini yaratishga intilishda pedagog yangini yaratishni o‘zidan boshlash kerakligi to‘g‘risidagi xulosaga keladi; pedagog o‘zining

mustaqil ta’limi, o‘z-o‘zini rivojlantirish, o‘z-o‘zini takomillashtirishning zaruratini anglay boshlaydi.

Pedagogik jarayon o‘qituvchi tomonidan o‘quvchilarni rivojlantirish uchun munosib shart-sharoitlarni vujudga keltirish maqsadida tashkil qilinadi va amalga oshiriladi. Bu pedagogik jarayonda refleksiyaning barcha unsurlari tarbiyalanuvchi faoliyatidagi refleksiyalar bilan bog‘liq ekanligini anglatadi. Bu holat bo‘lajak o‘qituvchi faoliyatiga doir refleksiyalar va o‘zaro munosabatlashuv refleksiyalari hamisha maqsadga mutanosib bo‘lishini shart qilib qo‘yadi.

Hozirgi zamonaviy pedagogik ilmiy-tadqiqot ishlarida ko‘plab olimlar refleksiyaning I.N. Semyonov tomonidan taklif qilingan tasnifiga tayanadilar. U refleksiyaning quyidagi turlarini va ularning ilmiy tadqiq etish sohalarini ajratib ko‘rsatadi:

1. Muammolarni fikrlash asosida ijobiy hal qilishni belgilaydigan intellektual refleksiya.

2. Nizoli (konfliktlar) pedagogik ziddiyatlardan janjalsiz chiqishni fikran izlanish asosida bartaraf qilishni ta’minlaydigan shaxsiy refleksiya.

3. Muloqot jarayonida sheriklarining o‘zaro bir-birlarini tushunishni ta’minlaydigan kommunikativ refleksiya.

4. Jamoa a’zolarining birgalikdagi o‘zaro muntazam mehnat faoliyatlarini muvofiqlashtirish bilan bog‘liq bo‘lgan kooperativ refleksiya.

Intellektual refleksiya: Muammolarni fikrlash asosida ijobiy hal qilish ob’ekt va u bilan munosabat usullari haqidagi bilimlar hisoblanadi. Hozirgi vaqtda mazkur yo‘nalishdagi ishlar psixologiyada refleksiya muammolarini o‘rganishga bag‘ishlangan tadqiqotlarning umumiy hajmida yaqqol ustuvorlik qiladi. Intellektual refleksiya axborotlarni qayta ishlashning kognitiv jarayonlarini tashkil qilish hamda o‘xshash masalalarni yechish bo‘yicha ta’lim vositalarini ishlab chiqish muammolariga bog‘liq ravishda asosan pedagogik va muhandislik psixologiyasida ko‘rib chiqiladi.

Shaxsiy refleksiya: O‘qituvchining nizoli (konfliktlar) pedagogik ziddiyatlardan janjalsiz chiqishni fikran izlanish asosida bartaraf qilish. Sub’ektning shaxsiy hatti-harakatlarini, individ sifatida xususiy “Men”ini yaratishni, o‘z obrazlarini namoyon etishni tadqiq qiladi. Shaxsning o‘zini anglashi va sub’ektdagi Men obrazining tuzilish mexanizmlari rivojlanishi, inqirozi va korreksiyasiga doir muammolarga bog‘liq ravishda umumiy va patopsixologik tomondan tahlil qilinadi. Shaxsiy refleksiya sub’ektning shaxsiy hatti-harakatlarini, individ sifatida xususiy Men obrazlarini tadqiq qiladi. Shaxsning o‘zini anglashi va sub’ektdagi “Men” obrazining tuzilish mexanizmlari rivojlanishi, inqirozi va korreksiyasiga doir muammolarga bog‘liq ravishda umumiy va patopsixologiyada tahlil qilinadi. S.Yu. Stepanov va I.N.

Semenov shaxsiy refleksiyani amalga oshirishning bir nechta bosqichlarini ajratib ko‘rsatadi: muammoli-ziddiyatli vaziyatlarda o‘z-o‘zini namoyon etish; qayta anglash jarayoni; sub’ektning o‘ziga va shaxsiy “Men”iga munosabatining o‘zgarishi; sub’ektning o‘z bilim va ko‘nikmalariga nisbatan munosabati.

Kommunikativ refleksiya: Muloqot jarayonida sheriklarning o‘zaro bir-birlarini tushunib munosabatga kirishishi. O‘zaro muloqotda ijtimoiy perseptiv va empatiya muammolariga bog‘liq ravishda pedagogik va muhandislik-psixologik sohalarga doir tadqiqotlarda ko‘rib chiqiladi. U rivojlangan muloqot va shaxslararo idrokning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. A.A. Bodalev inson tomonidan insonni anglashning o‘ziga xos xususiyati deya tavsiflaydi. Refleksiyaning kommunikativ jihati bilish, tartibga solish va rivojlantirish kabi qator funksiyalarga ega. Ushbu funksiyalar berilgan vaziyat uchun yanada muvofiq boshqa sub’ekt haqida tasavvurlar almashinuvida ifodalanadi, ular muloqotning boshqa sub’ekti haqida tasavvurlar bilan uni qayta ochib beruvchi individual psixologik xususiyatlar o‘rtasida ziddiyatlar yuzaga kelganda dolzarblashadi.

Kooperativ refleksiya: Jamoa a’zolarining birgalikdagi o‘zaro muntazam mehnat faoliyatlarini muvofiqlashtirish bilan bog‘liq bo‘lgan faoliyat. Mazkur turdagi refleksiyaga xos psixologik bilimlar, xususan, jamoaviy faoliyatni va faoliyat sub’ektlarining birgalikdagi sa’y-harakatlari kooperatsiyasini loyihalashtirishni ta’minlaydi. Bunda refleksiya sub’ektni faoliyat jarayonidan “ozod qilish” sifatida, birgalikdagi faoliyat sharoitida o‘zaro tushunish, hamjihatlik va muvofiqlikni ta’minlash maqsadida sub’ektning avvalgi – allaqachon bajarilgan faoliyatiga nisbatan ham, bo‘lg‘usi – loyihalashtirilayotgan faoliyatiga nisbatan ham yangi pozitsiya hisoblanuvchi tashqi pozitsiyaga “chiqish”ini anglatadi. Bunday yondashuvda ushbu mexanizm namoyon bo‘lishining protsessual jihatlariga emas, balki refleksiv natijalariga e’tibor qaratiladi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni ta’kidlashimiz mumkinki o‘qituvchi pedagoglarga xos kasbiy mahoratga, o‘qituvchilik odobiga, mas’uliyatli va burchiga ega bo‘lgan, pedagogik jarayonning ehtiyojlarini ob’ektiv ravishda bajarayotgan shaxs bo‘lishi lozim. Shunday ekan, kasbiy pedagogik refleksiya nafaqat kasbiy faoliyat, balki bilim, ko‘nikma va malakalarning o‘sishini ta’minlaydi hamda ushbu faoliyatni takomillashtirish asosi ham sanaladi. Har qanday o‘qituvchi o‘z-o‘zini tarbiyalashi va o‘z-o‘zini rivojlantirishiga hatto juda kuchli intilishi bo‘lsa ham, o‘zining shaxsiy rivojlanish dasturini maxsus malakasiz belgilay olmaydi. Bu pedagog faoliyatidagi muvaffaqiyatga erishishi o‘qituvchining o‘z ustida ishlashga tayyorgarligi, uning o‘z-o‘zini tahlil qila olishi,

o‘z-o‘zini tashxislash qobiliyatining qanchalik shakllanishi bilan bog‘liq.

REFERENCES

1. Mirziyoyev, Sh. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2021. – 464 b.
2. Nishanova Z.T. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya: darslik. - T.: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2018. – 600 b.
3. Сатиб-Алдиев А. Офицер-ўқитувчининг педагогик маҳорати: Дарслик. - Т.: ЎР Қуролли Кучлари Академияси, 2019. – 264 б.
4. Сатиб-Алдиев А. Шарқ мутафаккирлари таълим ва тарбия тўғрисида. Ўқув қўлланма. – Т.: ТОУҚБЮ, 2010. – 38 б.
5. Сергеев И.С. Основы педагогической деятельности. – Санкт- Петербург: Питер, 2004. – 316 с.